

Piotr Szukalski  
Instytut Socjologii  
Uniwersytet Łódzki  
piotr.szukalski@uni.lodz.pl



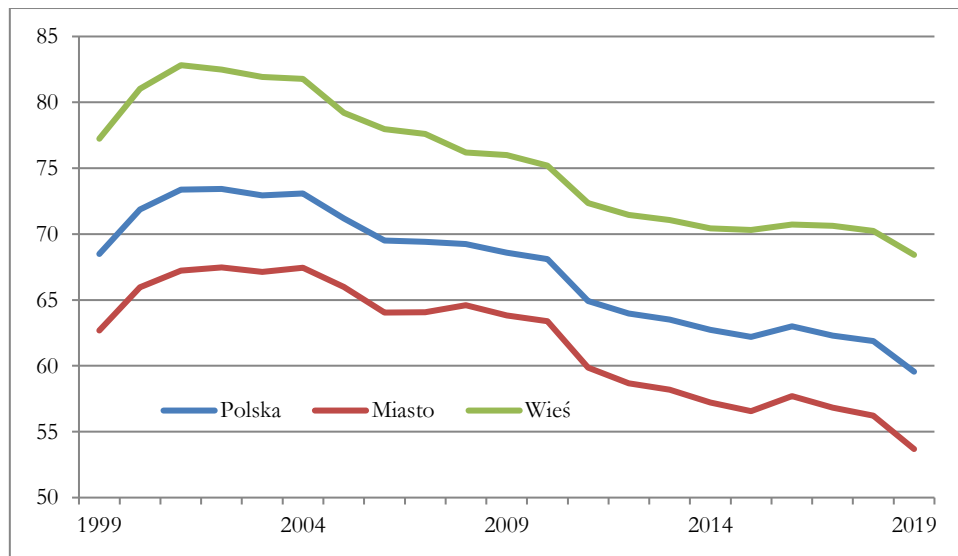
## **Małżeństwa wyznaniowe**

Od listopada 1998 r. osoby zawierające związek małżeński w Polsce mogą wybrać formę tej ceremonii. W zależności od przekonań religijnych mają bowiem możliwość – oprócz złożenia przysięgi małżeńskiej przez urzędnikiem USC – dokonania wypowiedzenia wspólnego oświadczenia woli o zawarciu związku małżeńskiego w obecności kapłana lub urzędnika swojej gminy wyznaniowej. Możliwość taka występuje obecnie w przypadku wyznawców 11 Kościołów i związków wyznaniowych. Oczywiście, aby zawrzeć małżeństwo wyznaniowe rodzące skutki cywilno-prawne, niezbędne jest uprzednie spełnienie wszystkich wymogów prawnych i otrzymanie z USC odpowiedniego dokumentu poświadczającego brak prawnych przeszkód do zawarcia małżeństwa cywilnego.

Powyższe ułatwienie – mające wyeliminować konieczność dwukrotnego uczestnictwa we własnym ślubie – spotkało się z dużym zainteresowaniem Polek i Polaków, albowiem w ciągu minionego dwudziestolecia stale zdecydowana większość nowo zawieranych małżeństw decydowała się na wybór związku wyznaniowego rodzącego skutki cywilno-prawne (rys. 1).

Rysunek 1

Udział małżeństw wyznaniowych wśród ogółu małżeństw w latach 1999-2019 (w %)



Źródło: obliczenia własne na podstawie *Roczników Demograficznych* i bazy danych GUS *Demografia*

Nie oznacza to jednak, że udział korzystających z tej formy rejestrowania związku jest stały. Generalnie – pomijając pierwsze 3-4 lata – mamy bowiem do czynienia z długookresowym zmniejszaniem się zainteresowania taką właśnie formą zawierania małżeństwa. W miejsce bowiem 73,4%, odnotowanych w najlepszym pod tym względem roku 2002, obecnie jedynie 59,6% wszystkich małżeństw to te

wyznaniowe. Spadki w zasadzie w takiej samej bezwzględnej skali widoczne są zarówno w przypadku ludności miast (maksimum 67,4% w 2004 i 53,7% w 2019 r.), jak i wsi (82,8% w 2001 i 68,4% w 2019 r.), choć wciąż badana w niniejszym opracowaniu forma małżeństw jest zdecydowanie bardziej popularna na terenach wiejskich.

Spadki te niekoniecznie wynikają tylko i wyłącznie z sekularyzacji społeczeństwa, najbardziej widocznej w zmniejszaniu się wraz z przechodzeniem do coraz młodszych generacji (tj. osób urodzonych w kolejnych latach) poziomu religijności, albowiem są ściśle powiązane ze zwiększaniem się udziału małżeństw powtórnych, a zatem takich związków, w których nowożeńcy – przede wszystkim ci rozwiedzeni, z uwagi na wcześniej zawarty i zgodnie z zasadami danej wiary wciąż ważny związek – nie mogą zawrzeć kolejnego w swym Kościele czy związku wyznaniowym<sup>1</sup>. Ponieważ pomiędzy rokiem 2000 a 2019 frakcja małżeństw powtórnych wzrosła z 13,5% do 22,1%, samoistnie udział małżeństw wyznaniowych zmniejszył się o 8-9 pkt proc. Występuje bowiem stały, silny związek pomiędzy stanem cywilnym nowożeńców a częstością zawierania związków wyznaniowych (tab. 1).

Tabela 1

Udział małżeństw wyznaniowych w zależności od stanu cywilnego nowożeńców w latach 2002, 2010 i 2019

| Rok  | Stan cywilny nowożeńców* |      |      |      |      |      |      |     |     |
|------|--------------------------|------|------|------|------|------|------|-----|-----|
|      | KP                       | KWa  | KRa  | WP   | WWa  | WRa  | RP   | RWa | RRa |
| 2002 | 81,8                     | 65,0 | 15,2 | 64,2 | 59,5 | 15,0 | 12,7 | 9,3 | 2,8 |
| 2010 | 77,7                     | 59,4 | 15,0 | 62,8 | 61,6 | 18,0 | 13,4 | 7,5 | 2,0 |
| 2019 | 72,8                     | 45,1 | 15,2 | 53,8 | 55,8 | 16,0 | 14,4 | 7,1 | 2,1 |

\*K – kawaler; W – wdowiec; R – rozwiedziony;  
P – panna; Wa – wdowa; Ra – rozwiedziona

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Roczników Demograficznych* i bazy danych GUS *Demografia*

Niemniej zaznaczyć trzeba, że i w tych kategoriach stanu cywilnego, w których brak jest wspomnianych utrudnień, nastąpiło znaczące obniżenie się odsetka par decydujących się na uroczystość wyznaniową. Najbardziej widoczne jest to w przypadku ślubów panien i kawalerów, gdzie wystąpił między rokiem 2002 a 2019 spadek aż o 9 pkt proc., oraz panien/kawalerów z osobami owdowiałymi (spadki o 10-20 pkt proc.). Te właśnie zmiany mogłyby być oceniane w kategoriach symptomu sekularyzacji, choć mogłyby być związane np. ze zmianą rozkładu wieku nowożeńców, przejawiającą podwyższaniem się typowego wieku wstępowania w pierwszy związek (tab. 2).

Tabela 2

Udział małżeństw wyznaniowych w latach 2002-2019 wśród małżeństw panien i kawalerów według wieku tych ostatnich (jako % ogółu małżeństw zawartych w danym wieku)

| Rok  | Wiek kawalera |       |       |       |       |       |       |      |
|------|---------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|------|
|      | 19 i mniej    | 20-24 | 25-29 | 30-34 | 35-39 | 40-49 | 50-59 | 60+  |
| 2002 | 66,3          | 81,0  | 84,5  | 80,1  | 77,8  | 69,9  | 53,9  | 36,8 |
| 2010 | 47,8          | 73,9  | 80,9  | 76,9  | 71,7  | 70,2  | 53,1  | 33,8 |
| 2019 | 26,0          | 67,4  | 79,2  | 72,0  | 61,2  | 50,9  | 39,9  | 32,0 |

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*

<sup>1</sup> Dotyczy to wyznawców Kościoła katolickiego. Pamiętać jednak trzeba, że i liczba przypadków uznania małżeństwa przez sądy kościelne za nieważne wzrasta dynamicznie w ostatnich latach. O ile w roku 2001 orzeczono w II instancji (kończącej drogę sądową) 1291 uznań za nieważne, w 2006 r. było to 1692, w 2010 r. – 1813, w 2015 r. – 2609, zaś w 2016 – 2628. Dla następnych lat Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego nie publikuje danych.

Przeciw takiemu wyjaśnieniu przemawia wyższy udział małżeństw wyznaniowych wśród grup wieku o najwyższej częstości formalizowania związku w porównaniu z ich młodszymi odpowiednikami (tab. 2). Co więcej, porównanie zachodzących zmian wśród nowożeńców w bardziej jednorodnych grupach wieku – choćby nawet ograniczonych tylko jak w tab. 2 do przedstawicieli jednej płci – wskazuje na silny wpływ czynnika kohortowego, przejawiający się tym, iż im później urodzone roczniki, tym mniej chętnie na każdym etapie życia łączona jest ceremonia cywilna i wyznaniowa.

Małżeństwa wyznaniowe w Polsce zawierane być mogą w 11 Kościołach i związkach wyznaniowych, niemniej w rzeczywistości prawie ich całość (99,1% w 2019 r.) zawierana jest w Kościele katolickim. W porównaniu z 108,3 tys. zawartych tam małżeństw, liczby odnoszące się do innych wyznań wydają się mizerne – kolejne co do ważności: Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (424 małżeństw), Kościół Ewangelicko-Augsburski (214) czy Kościół Zielonoświątkowy (146) odznaczają się kilkaset razy niższymi wielkościami, a są to i tak jedynie Kościoły przekraczające liczbę 100 małżeństw rocznie w ostatnich latach. Inne niż katolickie wyznania odgrywają znaczniejszą rolę jedynie na Podlasiu (8,1% małżeństw w Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym w 2019 r.) i na Górnym Śląsku (1,4% – Kościół Ewangelicko-Augsburski), co odzwierciedla lokalizację mniejszości religijnych w Polsce.

Małżeństwa wyznaniowe są bardzo zróżnicowane przestrzennie nie tylko z perspektywy ważności poszczególnych wyznań, ale i częstości korzystania z łączenie ceremonii cywilnej z tą wyznaniową (tab. 3, mapa 1). Generalnie, częściej z takiej możliwości korzystają mieszkańcy Polski Wschodniej, przede wszystkim jej wiejskich terenów, choć – jak łatwo się domyślać – kluczowym czynnikiem różnicującym jest poziom religijności. Stąd też występuje duży poziom zgodności między rozkładem częstości małżeństw wyznaniowych rodzących skutki cywilno-prawne (mapa 1, mówiąca o podziale powiatów na 5 równolicznych grup – im ciemniejszy kolor, tym wyższy udział małżeństw wyznaniowych) i rozkładem *dominantes* i *communicantes* [ISKK, 2019, 2020].

Tabela 3

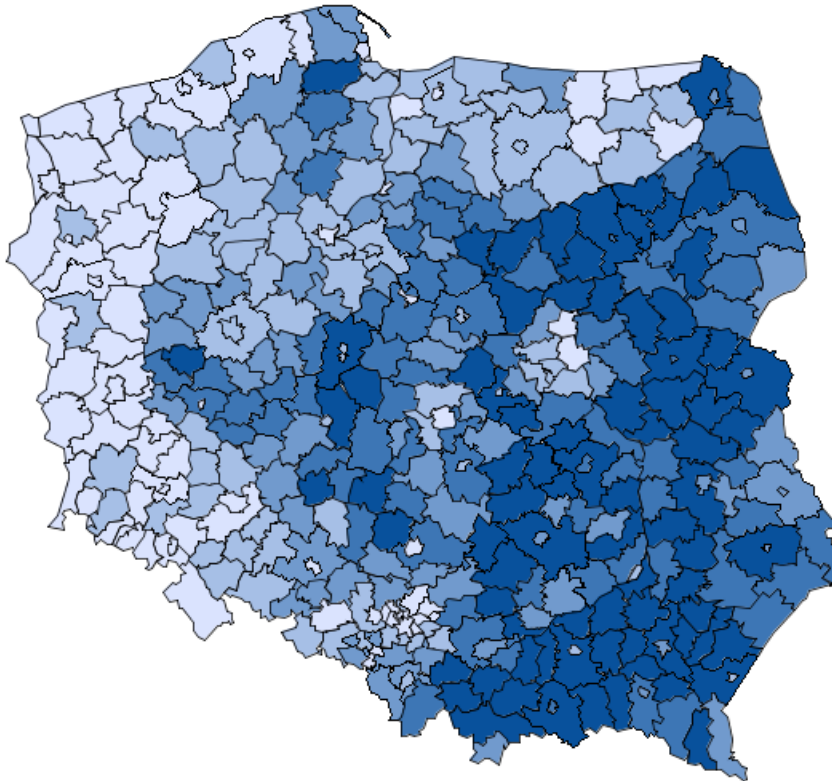
Małżeństwa wyznaniowe jako % ogółu nowo zawartych małżeństw według województw w latach 2000-2019

| Województwo         | 2000        | 2005        | 2010        | 2015        | 2019        |             |             |
|---------------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
|                     |             |             |             |             | Ogółem      | Miasto      | Wieś        |
| Dolnośląskie        | 63,4        | 62,8        | 59,0        | 48,6        | 47,6        | 45,5        | 52,7        |
| Kujawsko-pomorskie  | 68,6        | 69,6        | 66,5        | 59,2        | 56,4        | 51,6        | 63,3        |
| Lubelskie           | 75,9        | 75,2        | 74,2        | 68,7        | 69,8        | 65,8        | 73,1        |
| Lubuskie            | 64,2        | 63,6        | 59,9        | 50,2        | 46,6        | 45,4        | 49,1        |
| Łódzkie             | 72,6        | 71,9        | 69,0        | 63,4        | 60,7        | 54,2        | 71,2        |
| Małopolskie         | 78,5        | 77,9        | 74,9        | 72,2        | 69,8        | 62,3        | 77,1        |
| Mazowieckie         | 72,9        | 73,1        | 69,7        | 65,0        | 60,9        | 54,9        | 72,2        |
| Opolskie            | 68,9        | 63,8        | 63,1        | 60,0        | 55,9        | 49,3        | 62,9        |
| Podkarpackie        | 80,1        | 77,9        | 77,3        | 73,2        | 73,2        | 66,3        | 77,6        |
| Podlaskie           | 75,1        | 75,3        | 73,0        | 70,9        | 69,9        | 67,2        | 73,7        |
| Pomorskie           | 70,5        | 69,2        | 65,5        | 58,0        | 55,4        | 51,1        | 63,0        |
| Śląskie             | 67,2        | 66,6        | 64,8        | 57,2        | 53,9        | 50,0        | 66,6        |
| Świętokrzyskie      | 77,2        | 78,0        | 74,1        | 68,7        | 68,5        | 61,7        | 73,4        |
| Warmińsko-mazurskie | 70,4        | 68,6        | 63,8        | 58,2        | 54,1        | 51,0        | 58,7        |
| Wielkopolskie       | 77,0        | 75,1        | 70,4        | 64,4        | 60,6        | 55,1        | 67,3        |
| Zachodniopomorskie  | 60,8        | 61,0        | 55,2        | 49,0        | 44,3        | 42,6        | 48,4        |
| <b>Polska</b>       | <b>71,9</b> | <b>71,2</b> | <b>68,1</b> | <b>62,2</b> | <b>59,6</b> | <b>53,7</b> | <b>68,4</b> |

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Roczników Demograficznych* i bazy danych GUS *Demografia*

Mapa 1

Udział małżeństw wyznaniowych wśród ogółu w 2019 r. w układzie powiatów w podziale na kwintyle



Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*

Wciąż niezwykle widoczne na mapie są stare podziały – dziedzictwo kongresu wiedeńskiego, traktatu wersalskiego i pojałtańskiego porządku. Obszary dawnej Galicji i Królestwa Kongresowego, z wyłączeniem największych miast i terenów je bezpośrednio okalających, odznaczają się najwyższymi udziałami małżeństw wyznaniowych, zaś udziałami najniższymi tereny przyłączone i w zasadzie w całości zaludnione po II wojnie światowej wraz ze wspomnianymi obszarami wielkomiejskich metropolii. Różnice w przypadku powiatów zajmujących ekstremalne pozycje są gigantyczne, albowiem przekraczają 50 pkt proc. (tab. 4).

Ale nie tylko Polska jest wewnętrznie bardzo zróżnicowana pod względem częstości występowania małżeństw wyznaniowych. Widoczne jest to również w ramach bardziej homogenicznych kulturowo terenów wchodzących w skład poszczególnych województw (tab. 4). W efekcie w układzie powiatów największe różnice pomiędzy jednostkami administracyjnymi zajmującymi ekstremalne pozycje występują na terenach tych województw, gdzie tradycyjna obyczajowość terenów wiejskich współwystępuje z nową obyczajowością typową dla wielkomiejskiej ludności (mazowieckie, pomorskie, małopolskie).

Analiza częstości zawierania małżeństw wyznaniowych może być traktowana jako uzupełniające badanie religijności, albowiem skłonność do zastępowania uroczystości świeckiej tą religijną jest zapewne silnie skorelowana z poglądami odnośnie do roli religii i jej znaczenia dla kształtowania życia rodziny i społeczności lokalnej. Patrząc z tej perspektywy, obniżający się udział małżeństw wyznaniowych o skutkach cywilno-prawnych świadczyłby o postępującej sekularyzacji. Niemniej dane te trzeba interpretować ostrożnie, albowiem np. w przypadku najważniejszego wyznania, rzymskokatolickiego, w 2019 r. zawarto łącznie 125 tys. małżeństw sakramentalnych, podczas gdy jedynie 108,3 tys. (tj. 86,6%) rodziło również skutki cywilno-prawne.

Tabela 4

Powiaty o najwyższym i najniższym udziale małżeństw wyznaniowych według województw w 2019 r.  
(dane w % ogółu małżeństw)

| Województwo         | Stolica                                      | Najniższy udział                  |                                    |                                 | Najwyższy udział                  |                                |                                   |
|---------------------|--|-----------------------------------|------------------------------------|---------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------|-----------------------------------|
|                     |  | 1.                                | 2.                                 | 3.                              | 1.                                | 2.                             | 3.                                |
| Dolnośląskie        | Wrocław<br>47,2                              | Jelenia Góra<br>32,3              | Wałbrzych<br>32,6                  | jeleniogórski<br>34,1           | milicki<br>59,0                   | oleśnicki<br>58,0              | jaworski<br>57,7                  |
| Kujawsko-pomorskie  | Bydgoszcz<br>49,7<br>Toruń<br>56,0           | Włocławek<br>45,0                 | Grudziądz<br>45,7                  | Bydgoszcz<br>49,7               | włocławski<br>70,1                | lipnowski<br>67,6              | golubsko-dobrzyński<br>66,8       |
| Lubelskie           | Lublin<br>64,4                               | świdnicki<br>59,9                 | Zamość<br>63,3                     | chelmski<br>63,9                | lukowski<br>83,2                  | janowski<br>80,0               | lubartowski<br>76,7               |
| Lubuskie            | Gorzów<br>Wlkp. 46,0<br>Zielona<br>Góra 44,8 | ślubicki<br>38,0                  | żagański<br>41,1                   | gorzowski<br>42,6               | wschowski<br>61,6                 | sulęciński<br>51,9             | zielonogórski<br>51,0             |
| Łódzkie             | Łódź<br>50,5                                 | Łódź<br>50,5                      | Skierniewice<br>52,0               | Piotrków<br>Tryb. 53,4          | skierniewicki<br>79,6             | opoczyński<br>76,2             | wieluński<br>75,1                 |
| Małopolskie         | Kraków<br>60,3                               | chrzanowski<br>53,5               | Tarnów<br>55,6                     | Kraków<br>60,3                  | nowosądecki<br>83,5               | limanowski<br>82,4             | dąbrowski<br>81,6                 |
| Mazowieckie         | Warszawa<br>49,3                             | Warszawa<br>49,3                  | legionowski<br>50,7                | grodziski<br>52,1               | garwoliński<br>83,1               | siedlecki<br>81,8              | łosicki<br>81,1                   |
| Opolskie            | Opole<br>45,3                                | Opole<br>45,3                     | kędzierzyńsko-koźlicki 47,0        | głubczycki<br>52,1              | oleski<br>69,1                    | prudnicki<br>62,1              | opolski<br>61,5                   |
| Podkarpackie        | Rzeszów<br>64,8                              | Tarnobrzeg<br>55,4                | Przemyśl<br>58,0                   | Krosno<br>59,3                  | ropczyko-sędziszowski<br>82,4     | leżajski<br>80,3               | łańcucki<br>78,8                  |
| Podlaskie           | Białystok<br>64,5                            | hajnowski<br>59,2                 | Suwałki<br>63,4                    | Białystok<br>64,5               | sokólski<br>81,5                  | moniecki<br>80,8               | wysokomazowiecki<br>79,4          |
| Pomorskie           | Gdańsk<br>51,3                               | Ślupsk<br>38,7                    | Sopot<br>45,0                      | Gdynia<br>47,5                  | kartuski<br>72,3                  | kościernicki<br>69,5           | starogardzki<br>64,7              |
| Śląskie             | Katowice<br>50,3                             | Siemianowice<br>Śl. 40,4          | Chorzów<br>42,1                    | Żory<br>42,2                    | kłobucki<br>72,7                  | częstochoowski<br>69,3         | żywiecki<br>67,3                  |
| Świętokrzyskie      | Kielce<br>60,3                               | ostrowiecki<br>58,1               | skarżyski<br>58,9                  | Kielce<br>60,3                  | włoszczowski<br>77,9              | kielecki<br>76,7               | opatowski<br>75,6                 |
| Warmińsko-mazurskie | Olsztyn<br>52,3                              | Elbląg<br>45,0                    | kętrzyński<br>46,8                 | elcki<br>47,3                   | nowomiejski<br>68,9               | działdowski<br>66,4            | iławski<br>60,7                   |
| Wielkopolskie       | Poznań<br>51,7                               | Leszno<br>46,5                    | Poznań<br>51,7                     | Kalisz<br>52,3                  | grodziski<br>74,3                 | kaliski<br>74,2                | koniński<br>74,0                  |
| Zachodnio-pomorskie | Szczecin<br>43,6                             | Świnoujście<br>30,9               | gryficki<br>35,3                   | policki<br>35,9                 | świdwiński<br>52,6                | slawieński<br>52,2             | pyrzycki<br>51,6                  |
| <b>Polska</b>       | <b>Warszawa</b><br><b>49,3</b>               | <b>Świnoujście</b><br><b>30,9</b> | <b>Jelenia Góra</b><br><b>32,3</b> | <b>Wałbrzych</b><br><b>32,6</b> | <b>nowosądecki</b><br><b>83,5</b> | <b>lukowski</b><br><b>83,2</b> | <b>garwoliński</b><br><b>83,1</b> |

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*,  
<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>

Prawie 17 tys. małżeństw sakramentalnych odnosiło się zatem do par, które wcześniej zawarły związek cywilny, albowiem zgodnie z konkordatem tylko one mogą zawrzeć małżeństwo czysto sakramentalne [ISKK, 2020]. Gdyby wszystkie te małżeństwa zasiliły związki wyznaniowe rodzące skutki cywilno-prawne, ich liczba wzrosłaby ze 109,2 tys. do 126 tys., tj. do 68,7% w miejsce obecnych 59,6%. Otwartym pytaniem zatem jest, w jakim stopniu odnotowywany spadek znaczenia małżeństw wyznaniowych rodzących skutki cywilno-prawne jest odzwierciedleniem nie tylko wspomnianego wcześniej wzrostu ważności małżeństw powtórnych, lecz sekularyzacji oraz odkładania ceremonii religijnej na późniejszy etap życia, gdy zawarte małżeństwo cywilne okrzepnie i możliwa będzie organizacja bardziej widowiskowej uroczystości o charakterze wyznaniowym na potrzeby rodziny.

**Literatura:**

- ISKK (Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego), 2019, *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia AD 2018*, [http://www.iskk.pl/images/stories/Instytut/dokumenty/Annuario\\_Statisticum\\_2018.pdf](http://www.iskk.pl/images/stories/Instytut/dokumenty/Annuario_Statisticum_2018.pdf)
- ISKK (Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego), 2020, *Annuario Statisticum Ecclesiae. Dane 2019*, <http://www.iskk.pl/badania/roczniki-statystyczne/328-annuario-statisticum-ecclesiae-dane-2019>
- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2019, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2018-2019*, ZWS GUS, Warszawa, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>
- Szukalski P., 2010, *Małżeństwa wyznaniowe w Polsce w latach 1998-2007*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 6, 45-58, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3646>
- Szukalski P., 2013, *Małżeństwo: początek i koniec*, Wyd. UŁ, Łódź, <http://hdl.handle.net/11089/16165>
- Szukalski P., 2018, *Małżeństwa wyznaniowe i ich regionalne zróżnicowanie*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, nr 5, 1-5, <http://hdl.handle.net/11089/25123>